

Jan Kluza¹

Skutki wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie SK 78/21 dla orzekania wynagrodzenia obrońcy (pełnomocnika) z urzędu w sprawach karnych

Streszczenie

Artykuł porusza problematykę dotyczącą wynagrodzenia dla obrońcy i pełnomocnika z urzędu działających w sprawach karnych. Trybunał Konstytucyjny wyrokiem w sprawie SK 78/21 stwierdził niekonstytucyjność dwóch przepisów rozporządzenia w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu, co rodzi pewne wątpliwości w zakresie prawidłowego orzekania o wynagrodzeniu obrońcy (pełnomocnika) działającego z urzędu. Dotyczy to w szczególności kwestii stosowania pozostałych przepisów tego rozporządzenia oraz wniosków strony o przyznanie dodatkowego wynagrodzenia.

Słowa kluczowe

Obrona z urzędu, wynagrodzenia adwokata, koszty sądowe.

1. Wstęp

Trybunał Konstytucyjny w ciągu ostatnich dwóch lat dwukrotnie wypowiedział się co do aktów normatywnych dotyczących ponoszenia przez Skarb Państwa nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu, stwierdzając w obu przypadkach ich niezgodność z Konstytucją. Pierwsza skarga konstytucyjna² dotyczyła rozporządzenia Ministra

¹ Dr Jan Kluza, asesor sądowy w Sądzie Rejonowym w Kielcach, II Wydział Karny, absolwent studiów doktoranckich w Katedrze Postępowania Karnego UJ, ORCID: 0000-0002-0929-6093.

² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 kwietnia 2020 r., sygn. SK 66/19, OTK-A 2020, nr 13.

Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu³. Druga⁴ zaś analogicznego rozporządzenia z 2016 r.⁵ Trzeba jednak od razu zaznaczyć, że oba wyroki Trybunału Konstytucyjnego nie dotyczyły całych rozporządzeń, a konkretnych ich paragrafów. Ponadto wcześniejszy wyrok Trybunału dotyczył rozporządzenia, które w dacie wyrokowania już nie obowiązywało, stąd jego skutki miały ograniczony charakter. Kwestia ta wygląda zupełnie inaczej w przypadku wyroku SK 78/21. To zaś rodzi pytanie o skutki tych rozstrzygnięć dla praktyki wymiaru sprawiedliwości. Zagadnienie to jest tym bardziej istotne, że ostatnio Trybunał ponownie wypowiedział się co do niekonstytucyjności analogicznych zapisów w zakresie wynagrodzenia radcy prawnego świadczącego pomoc prawną z urzędu⁶, stwierdzając niezgodność z Konstytucją § 4 ust. 1⁷ i § 8 tego rozporządzenia⁸.

2. Skutki wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie SK 66/19

Wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 kwietnia 2020 r. w sprawie SK 66/19 stwierdzono niezgodność z art. 64 ust. 2 w związku z art. 31 ust. 3, art. 32 ust. 1 zdanie drugie i art. 92 ust. 1 zdanie pierwsze Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej przepisu § 4 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 22 października 2015 r. dotyczącego ponoszenia nieopłaconych kosztów pomocy prawnej udzielonej przez adwokata. Wspomniany przepis rozporządzenia stanowił, że opłatę ustala się w wysokości co najmniej 1/2 opłaty maksymalnej określonej w rozdziałach 2–4, przy czym nie może ona przekraczać wartości przedmiotu sprawy.

³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu, Dz. U. z 2015 r., poz. 1801.

⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 grudnia 2022 r., sygn. SK 78/21, OTK-A 2023, nr 20.

⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 października 2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu, tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 18.

⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 października 2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez radcę prawnego z urzędu, Dz. U. z 2019 r., poz. 68.

⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 kwietnia 2023 r., sygn. SK 53/22, OTK-A 2023, nr 49.

⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 kwietnia 2023 r., sygn. SK 85/22, OTK-A 2023, nr 41.

Skarga konstytucyjna w tej sprawie została wniesiona przez skarżącego 13 lipca 2017 r., jednak w dacie wyrokowania przez Trybunał zaskarżony przepis już nie obowiązywał, ponieważ dotychczasowe rozporządzenie w sprawie stawek z urzędu zostało zastąpione przez nowe rozporządzenie z 3 października 2016 r., które weszło w życie 2 listopada 2016 r. Tymczasem w nowym rozporządzeniu § 4 ust. 1 stanowił, że opłatę ustala się w wysokości określonej w rozdziałach 2–4, przy czym nie może ona przekraczać wartości przedmiotu sprawy. Zgodnie jednak z § 22 tego rozporządzenia, do spraw wszczętych i niezakończonych przed dniem wejścia w życie rozporządzenia stosuje się przepisy dotychczasowe do czasu zakończenia postępowania w danej instancji. Na tym tle TK stwierdził, że „dopiero po ustaleniu, że uchylony przepis nie może być zastosowany do żadnych sytuacji z przeszłości, teraźniejszości i przyszłości, w szczególności nie wywiera już określonych skutków dla obywateli, można umorzyć postępowanie ze względu na utratę przez niego mocy obowiązującej. (...) Przenosząc te ustalenia na grunt rozpatrywanej sprawy, Trybunał zauważa, że uchylenie całego rozporządzenia z 2015 r. przez § 23 rozporządzenia z 2016 r., nie wpłynęło na modyfikację położenia prawnego skarżącego, a treść przepisu intertemporalnego zawartego w § 22 rozporządzenia z 2016 r. prowadzi wprost do wniosku, iż § 4 ust. 1 rozporządzenia z 2015 r. nadal obowiązuje odnośnie do spraw wszczętych i niezakończonych w danej instancji przed 2 listopada 2016 r.". Oceniając konstytucyjność zaskarżonego przepisu Trybunał wskazał, że „W ocenie Trybunału zaskarżony przepis rozporządzenia z 2015 r. jest sprzeczny z konstytucyjną zasadą ochrony praw majątkowych, gdyż w sposób nieproporcjonalny zawęża kryteria ustawowe warunkujące uzyskanie wynagrodzenia (narusza upoważnienie ustawowe) – mimo milczenia ustawodawcy w tym przedmiocie, pogarsza sytuację adwokatów świadczących pomoc prawną z urzędu”. W dalszej części uzasadnienia TK stwierdził, że „Odstępstwo od równego traktowania sytuacji podobnych nie zawsze jest konstytucyjnie niedopuszczalne. Każdorazowo niezbędna jest ocena przyjętego kryterium różnicowania. Aby odpowiedzieć na pytanie, czy dane kryterium w sposób proporcjonalny może stanowić podstawę różnicowania podmiotów prawa charakteryzujących się wspólną cechą istotną, należy rozstrzygnąć: – czy kryterium to pozostaje w racjonalnym związku z celem i treścią danej regulacji; – czy waga interesu, któremu różnicowanie ma służyć, pozostaje w odpowiedniej proporcji do wagi interesów, które zostaną naruszone w wyniku wprowadzonego różnicowania; – czy kryterium różnicowania pozostaje w związku z innymi wartościami, zasadami czy normami konstytucyjnymi,

uzasadniającymi odmienne traktowanie podmiotów podobnych. Stosując wskazane kryteria do oceny konstytucyjności zróżnicowania wynagrodzenia adwokatów, Trybunał stwierdza przede wszystkim, że nie dostrzega żadnych wartości konstytucyjnych, którym miała służyć badana regulacja. Co więcej, w ocenie Trybunału, brak jakichkolwiek racjonalnych argumentów (nie tylko konstytucyjnych), które uzasadniałyby dyskryminujące traktowanie pełnomocników w zależności od tego, czy działają oni z wyboru, czy też zostali ustanowieni z urzędu”.

Konsekwencje tego rozstrzygnięcia TK miały jednak ograniczony charakter. Po pierwsze wskazać należy, że dotyczyło ono uprzednio obowiązującego rozporządzenia, które straciło moc z dniem 2 listopada 2016 r. W tym zakresie Trybunał wskazał, że „Niniejszy wyrok powoduje, że zarówno w sprawach toczących się na skutek wznowienia postępowania, jak i w sprawach wszczętych przed 2 listopada 2016 r. i dotychczas niezakończonych w danej instancji, przy zasądzeniu kosztów pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu zastosowanie będą mieć stawki maksymalne określone w §§ 8–21 rozporządzenia z 2015 r.”. Wynika to zresztą także z przepisu przejściowego nowego rozporządzenia, skoro zaś skutkiem wyroku TK była utrata mocy obowiązującej § 4 ust. 1 ograniczającego wysokość stawki do 50% stawki maksymalnej, to usunięcie tego przepisu powoduje konieczność zasądzania wynagrodzenia według stawek maksymalnych wynikających z tego rozporządzenia. Po drugie jednak rozstrzygnięcie Trybunału dotyczyło jedynie konstytucyjności § 4 ust. 1 rozporządzenia i choć TK odnosił się przy tym szerzej do zasady równości, to jednak zakres jego rozstrzygnięcia ma ograniczony skutek.

3. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego w sprawie SK 78/21

Podobne rozstrzygnięcie Trybunał Konstytucyjny wydał co do obecnie obowiązującego rozporządzenia w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu, stwierdzając niezgodność zaskarżonych przepisów z art. 64 ust. 2 w związku z art. 31 ust. 3, art. 32 ust. 1, art. 2 i art. 92 ust. 1 zdanie pierwsze Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Tym razem jednak TK stwierdził niekonstytucyjność nieco innych przepisów rozporządzenia, a mianowicie § 17 ust. 1 pkt 2, dotyczącego wysokości opłaty za śledztwo, § 17 ust. 2 pkt 3 dotyczącego wysokości opłaty przed sądem rejonowym w postępowaniu zwyczajnym lub przed wojskowym sądem garnizonowym. Trybunał wskazał przy tym w sentencji, że niezgodność wynika z tego, że wskazane w nich stawki dla adwokatów ustanowionych

obrońcami z urzędu są niższe od stawek w tych samych sprawach dla adwokatów ustanowionych obrońcami z wyboru.

Podobnie jak poprzednio, TK zwrócił uwagę, że „zaskarżone przepisy rozporządzenia z 2016 r. są sprzeczne z konstytucyjną zasadą ochrony praw majątkowych, gdyż w sposób nieproporcjonalny zawężają kryteria ustawowe warunkujące uzyskanie wynagrodzenia (naruszają upoważnienie ustawowe) – mimo milczenia ustawodawcy w tym przedmiocie, pogarszają sytuację adwokatów świadczących pomoc prawną z urzędu”. Odwołując się zresztą do wyroku SK 66/19, wskazano, że „Trybunał stwierdza przede wszystkim, że nie dostrzega żadnych wartości konstytucyjnych, którym mają służyć badane regulacje. Co więcej, w ocenie Trybunału, brak jakichkolwiek racjonalnych argumentów (nie tylko konstytucyjnych), które uzasadniałyby dyskryminujące traktowanie obrońców w zależności od tego, czy działają oni z wyboru, czy też zostali ustanowieni z urzędu”. Konsekwencją tego jest stwierdzenie przez TK, że różnicowanie stawek opłat za czynności adwokackie z wyboru i z urzędu jest nieuzasadniona, ponieważ upoważnieni i zobowiązani są oni do wykonywania takiej samej pracy. W związku z tym „Analiza statusu adwokatów i ich roli w postępowaniu, w którym występują jako podmioty powołane i zobowiązane do zastępstwa prawnego, prowadzi do uznania, że różnicowanie ich wynagrodzenia (tj. obniżenie pełnomocnikom z urzędu o połowę wynagrodzenia, które otrzymaliby, gdyby występowali w sprawie jako pełnomocnicy z wyboru) nie ma konstytucyjnego uzasadnienia. Odstępstwo od zasady równości, w tym również równej ochrony praw majątkowych, jest więc niedopuszczalne”. Dodatkowo wskazano, że adwokat działający z urzędu, w przeciwieństwie do działającego z wyboru, nie może odmówić wykonania polecenia państwa w tym zakresie.

Zwrócić jednak należy uwagę, że do wyroku zostało zgłoszone zdanie odrębnego sędziego Jarosława Wyrembaka. Zdanie odrębne jest jednak o tyle nietypowe, że nie dotyczy kierunku rozstrzygnięcia wyroku Trybunału Konstytucyjnego, lecz jest wręcz dalej idące. Otóż w zdaniu odrębnym stwierdzono, że „W moim przekonaniu, podniesione okoliczności mają znaczenie zupełnie fundamentalne – przesądzają o niekonstytucyjności całego rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 października 2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu; z uwagi na uregulowanie w nim materii, którą Konstytucja zdecydowanie zastrzega dla ustawy. W tej perspektywie rozstrzygnięcie o niekonstytucyjności niektórych tylko przepisów badanego rozporząd-

dzenia – w oparciu o kryteria równościowe – moim zdaniem: było przynajmniej zbędne, a nawet niezasadne”.

4. Skutki wyroku Trybunału Konstytucyjnego ws. SK 78/21

Mimo pozornie oczywistego brzmienie sentencji wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie SK 78/21, skutki tego wyroku są bardziej złożone. Rozstrzygnięcie TK dotyczy niezgodności z Konstytucją § 17 ust. 1 pkt 2 i ust. 2 pkt 3 rozporządzenia ws. stawek adwokackich z urzędu, czego prostym skutkiem jest utrata mocy obowiązującej tych przepisów, co oznacza „bezwzględne, bezwarunkowe i bezpośrednie zniesienie (kaskację) przepisów (norm) w nim (wyroku – przyp. Autora) wskazanych”⁹. Innymi słowy, wskazane w sentencji przepisy rozporządzenia z dniem wejścia w życie wyroku SK 78/21 (co miało miejsce z dniem ogłoszenia w Dzienniku Ustaw w dniu 20 grudnia 2022 r.) utraciły moc obowiązującą. Samo przez się nie powoduje to utraty mocy całego rozporządzenia w sprawie stawek adwokackich z urzędu. Wskazał na to zresztą sam TK, stwierdzając w uzasadnieniu, że „Od dnia opublikowania orzeczenia w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, zamiast wskazanych przepisów, podstawę zasądzenia wynagrodzenia obrońcy z urzędu w sprawie objętej śledztwem oraz za obronę przed sądem rejonowym w postępowaniu zwyczajnym lub przed wojskowym sądem garnizonowym stanowić będą odpowiednio: § 11 ust. 1 pkt 2 oraz § 11 ust. 2 pkt 3 rozporządzenia z 2015 r.” Oznaczałoby to, że niekonstytucyjna jest stawka dotycząca wynagrodzenia za śledztwo, lecz za dochodzenie już tak, ponieważ ten przepis nie został zaskarżony. W sposób oczywisty taki rezultat wykładni tego wyroku stanowiłby przykład wykładni *ad absurdum*.

Zgodnie z art. 190 ust. 1 Konstytucji, orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego mają moc powszechnie obowiązującą i są ostateczne. Na tym tle należy stwierdzić, że „Wyposażenie orzeczeń w moc powszechnie obowiązującą oznacza związaną ich treścią nie tylko uczestników konkretnego postępowania zakończonego wydaniem przez sąd konstytucyjny rozstrzygnięcia co do istoty sprawy, ale również wszystkich innych podmiotów prawa”¹⁰. W doktrynie wskazuje się, że „nazwa »orzeczenie« w rozumieniu komentowanego przepisu oznacza wypowiedź rozstrzyga-

⁹ B. Banaszak, Prawo konstytucyjne, Warszawa 2010, s. 132 i orzecznictwo tam przywołane.

¹⁰ B. Naleziński, (w:) P. Tułaja (red.), Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa 2021, s. 567.

jącą sprawę (w terminologii prawa sądowego tzw. sentencję), a nie uzasadnienie, przedstawiające argumentację sędziów za określonym rozstrzygnięciem problemu konstytucyjnego¹¹. Oznacza to, że „Uzasadnienie orzeczenia TK pełni przede wszystkim funkcję wyjaśniającą. Służy przekonaniu o racjonalności i słuszności konkretnego rozstrzygnięcia, w tym powodów uwzględnienia albo nieuwzględnienia argumentacji wnioskodawcy i uczestników postępowania. Do pewnego stopnia pełni także funkcję interpretacyjną, gdyż TK wypowiada się co do sposobu rozumienia określonych przepisów, zwłaszcza przepisów konstytucyjnych, dokonując ich wykładni¹². Stwierdził to także sam Trybunał Konstytucyjny wskazując, że „Rozstrzygnięciem powszechnie obowiązującym jest sentencja orzeczenia, przy czym należy wziąć pod uwagę tylko sentencję orzeczenia merytorycznego, dotyczącego istoty sprawy, opublikowaną we właściwym dzienniku urzędowym¹³. Niemniej, jak wskazywano wyżej, w uzasadnieniu wyroku SK 78/21 Trybunał generalnie stwierdzał, że różnicowanie wynagrodzenia obrońcy działającego z urzędu, a z wyboru jest w ogóle niedopuszczalne. Co więcej, również w samej sentencji wyroku zawarto stwierdzenie, że niekonstytucyjność zaskarżonych przepisów rozporządzenia wynika z tego, że „wskazane w nich stawki dla adwokatów ustanowionych obrońcami z urzędu są niższe od stawek w tych samych sprawach dla adwokatów ustanowionych obrońcami z wyboru”. Zawarta w sentencji formuła stanowi przykład wyroku argumentacyjnego, w stosunku do którego w doktrynie wskazuje się, że „Ocena charakteru i skutków orzeczenia zawierającego formułę uzasadniającą może nastroczać trudności, rodząc przy tym problemy praktyczne, gdy chodzi o orzeczenia negatoryjne. W zasadzie bez lektury uzasadnienia nie jest możliwe ustalenie, czy moc obowiązującą tracić ma cały przepis, czy wyłącznie określony jego zakres¹⁴. Mając jednak na względzie omawiane zagadnienie, uznać należy, że użyte w sentencji sformułowanie „poprzez”, wespół z treścią uzasadniania, wskazuje na to, że wszelkie różnicowanie stawek obrońców z urzędu i z wyboru jest niezgodne z Konstytucją RP. Konsekwencją tego jest uznanie, że sąd orzekający w przedmiocie wynagrodzenia adwokata działającego w sprawie karnej z urzędu powinien

¹¹ A. Mączyński, J. Podkowiak, (w:) M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja RP. Tom II. Komentarz. Art. 87–243, Warszawa 2016, s. 1182.

¹² *Ibidem*.

¹³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 października 2017 r., sygn. K 1/17, OTK-A 2017, nr 79.

¹⁴ A. Mączyński, J. Podkowiak, (w:) M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja RP. Tom II, s. 1187.

w całości odstąpić od stosowania rozporządzenia w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu i w jego miejsce zastosować odpowiednie przepisy rozporządzenia w sprawie opłat za czynności adwokackie¹⁵. W dalszej kolejności należy też uznać, że tak samo powinien postąpić sąd w przypadku działania z urzędu radcy prawnego (jak wskazywano wyżej, w Trybunale złożono już skargę konstytucyjną w tym zakresie). Stanowisko to wynika z tego, że nie można dopuścić do sytuacji, w której w takim samym układzie adwokat w sprawie o śledztwo uzyskiwałby wyższe wynagrodzenie, a w sprawie o dochodzenie nie. Sąd orzekający nie może w takim przypadku ignorować konsekwentnej linii Trybunału Konstytucyjnego i przez analogię musi stwierdzić niekonstytucyjność pozostałych przepisów rozporządzenia, które formalnie nadal obowiązują¹⁶. Powyższe znajduje potwierdzenie w orzecznictwie Sądu Najwyższego, który stwierdził, że „Jeżeli niezgodność przepisu z Konstytucją jest w związku z rozpoznawaną sprawą oczywista i ocena taka ma dodatkowe poparcie w wyroku Trybunału Konstytucyjnego, który stwierdził uprzednio niezgodność z Konstytucją przepisu o takim samym brzmieniu, jak zawarty w obowiązującej ustawie, to sąd może nie zastosować tego przepisu w rozpoznawanej sprawie ze względu na jego niezgodność z Konstytucją”¹⁷.

Zresztą Trybunał Konstytucyjny po wydaniu wyroku ws. SK 78/21 działając na podstawie art. 35 ust. 1 ustawy o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym¹⁸ wydał postanowienie sygnalizujące, w którym zwrócił uwagę Ministrowi Sprawiedliwości na obowiązek usunięcia uchybień w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 października 2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu (Dz. U. z 2019 r., poz. 18, ze zm.) oraz w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 października 2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez radcę prawnego z urzędu (Dz. U. z 2019 r., poz. 68, ze zm.), pole-

¹⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie, Dz. U. z 2015 r., poz. 1800.

¹⁶ R. Hauser, J. Trzciniński, Prawotwórcze znaczenie orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego, Warszawa 2010, s. 25; zob. także: M. Gutowski, Bezpośrednie stosowanie Konstytucji w orzecznictwie sądowym, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 2018, nr 1, s. 95 i n.

¹⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2016 r., sygn. V CSK 377/15, LEX nr 2025769.

¹⁸ Ustawa z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym, tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 2393.

gających na nieuzasadnionym zróżnicowaniu zasad wynagradzania pełnomocników lub obrońców ustanowionych z urzędu względem pełnomocników lub obrońców ustanowionych z wyboru, a w konsekwencji – konieczność podwyższenia stawek dla pełnomocników lub obrońców ustanowionych z urzędu do stawek przewidzianych dla pełnomocników lub obrońców ustanowionych z wyboru¹⁹. W uzasadnieniu tego postanowienia Trybunał wskazał, że „ani z analizy art. 29 ust. 2 ustawy z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o advokaturze (Dz. U. z 2022 r., poz. 1184, ze zm.), ani z pozostałych przepisów tej ustawy, nie można na gruncie językowym ani celowościowym wyprowadzić podstawy dla Ministra Sprawiedliwości do zróżnicowania wynagrodzenia adwokatów w reżimie rozporządzenia z 2016 r., dotyczącego pełnomocników lub obrońców z urzędu, w porównaniu z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie (Dz. U. poz. 1800, ze zm.; dalej: rozporządzenie z 2015 r.), dotyczącym pełnomocników lub obrońców z wyboru”. Konsekwencją tego jest to, że według Trybunału Konstytucyjnego stawki dla pełnomocników działających z urzędu muszą być równe stawkom z wyboru.

W związku z konsekwencją stosowania dla obrońcy/pełnomocnika stawek z wyboru w miejsce stawek z urzędu rodzi się także jeszcze jedna ważna praktyczna tego konsekwencja. Otóż bowiem w sytuacji stosowania stawek z wyboru, brak jest jakichkolwiek podstaw dla podwyższenia przyznawanego wynagrodzenia o podatek od towarów i usług (VAT). Zgodnie z § 4 ust. 3 rozporządzenia ws. stawek z urzędu dla adwokatów, opłatę, o której mowa w ust. 1 i 2, podwyższa się o kwotę podatku od towarów i usług wyliczoną według stawki podatku obowiązującej dla tego rodzaju czynności na podstawie przepisów o podatku od towarów i usług. Skoro przecież, jak wskazano wyżej, praktycznym skutkiem wyroku TK SK 78/21 jest odstąpienie od stosowania rozporządzenia określającego stawki z urzędu, to brak jest podstaw do stosowania jednak § 4 ust. 3 tego rozporządzenia. Ponadto prowadziłoby to do wtórnej niekonstytucyjności i absurdu, ponieważ stosując stawkę z wyboru dla pełnomocnika z urzędu i podwyższając ją dodatkowo o podatek VAT, obrońca z urzędu dostawałby wyższe wynagrodzenie niż ten działający z wyboru. Skoro zaś Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że brak jest podstaw do różnicowania wynagrodzenia adwokata niezależnie od tego, czy działa z wyboru, czy z urzędu, to również należy stwierdzić brak podstaw do jego premiowania. Ponadto w kolejnych orzeczeniach dotyczących

¹⁹ Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 grudnia 2022 r., sygn. S 2/22, OTK-A 2023, nr 21.

stawek przewidzianych dla radców prawnych działających z urzędu Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że „Wskutek wyeliminowania tego przepisu z systemu prawa, co rodzi jeszcze dalej idące konsekwencje niż tzw. obalenie domniemania konstytucyjności przepisów rozporządzenia z dnia 3 października 2016 r. (będące następstwem wcześniejszych wyroków Trybunału dotyczących podobnych regulacji opłat za pomoc prawną świadczoną przez adwokatów), powstanie możliwość zasądzenia opłaty przysługującej radcy prawnemu z urzędu na podstawie odpowiednio stosowanych przepisów rozporządzenia z dnia 22 października 2015 r.”²⁰ Analogicznie Trybunał wskazał w wyroku SK 53/22. Stanowisko takie wyraził również Sąd Najwyższy stosując się do wyroku TK²¹. W orzecznictwie jednak wyrażane jest także odmienne stanowisko opierające się na tym, że w takiej sytuacji obrońca (pełnomocnik) obowiązany jest uiścić należny podatek od towarów i usług.

Kolejnym istotnym zagadnieniem dotyczącym skutków omawianego wyroku, jest kwestia jego wpływu na wcześniej orzeczone wynagrodzenia dla obrońców działających z urzędu w oparciu o zaskarżone przepisy. W uzasadnieniu wyroku Trybunał stwierdził, że „skarżący ma możliwość wystąpienia do właściwego sądu z wnioskiem na podstawie art. 190 ust. 4 Konstytucji w związku z art. 626 § 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2022 r., poz. 1375, ze zm.)”. Nie oznacza to jednak, że we wszystkich tego typu sprawach zachodzi podstawa do orzeczenia dodatkowego wynagrodzenia stanowiącego różnicę między stawką z wyboru a stawką z urzędu. Z praktyki orzeczniczej autora wynika zaś, że w tej kwestii obrońcy przyjęli odmienne stanowisko. W tym zakresie należy wskazać, że z art. 190 ust. 3 Konstytucji RP należy wywieść, że wyrok TK stwierdzający niezgodność przepisu z Konstytucją ma charakter *ex nunc*, a więc wywołuje skutki od dnia ogłoszenia²². Z drugiej jednak strony w doktrynie i samym orzecznictwie Trybunału wskazuje się, że „Skutki stwierdzenia przez TK, że dany przepis jest niezgodny z przepisem wyższej rangi, są znacznie dalej idące. Polegają mianowicie na całkowitym wyłączeniu możliwości stosowania tego przepisu nawet do stanów faktycznych powstałych w okresie przed ogłoszeniem wyroku TK, czyli w okresie, gdy przysługiwała mu moc obowiązująca”. Jak wyraził to TK, „orzeczenie przez Trybunał Konstytucyjny o niezgodności z konstytucją aktu normatywnego lub jego części powoduje

²⁰ Uzasadnienie wyroku SK 85/22.

²¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 czerwca 2023 r., sygn. I CSK 1623/23, LEX nr 3575079.

²² B. Bańszak, Prawo konstytucyjne, s. 132.

bezwzględne, bezwarunkowe i bezpośrednie zniesienie (kasację) przepisów (norm) w nim wskazanych²³. Powyższe odnosi się jednak do kwestii stosowania przepisu, co do którego stwierdzono niekonstytucyjność, po wydanym przez Trybunał wyroku negatywnym. Innymi słowy „skutkiem orzeczenia o niekonstytucyjności jest zakaz stosowania normy niezgodnej z Konstytucją do stanów faktycznych, które powstały przed ogłoszeniem orzeczenia TK²⁴. Równocześnie bowiem wskazać należy, że „W przypadku utraty mocy obowiązującej aktu normatywnego *ex nunc* orzeczenie TK wywiera skutki prawne od dnia ogłoszenia w sposób określony w art. 190 ust. 2 Konstytucji RP, a więc na przyszłość. Oznacza to, że zasadniczo nie ma ono mocy wstecznej, czyli nie odnosi się do kwestii obowiązywania tego przepisu w okresie od dnia jego wejścia w życie do dnia ogłoszenia w Dzienniku Ustaw wyroku Trybunału Konstytucyjnego”. Niekonstytucyjny akt traci w tym momencie moc obowiązującą, ale przez pewien czas był on elementem systemu prawnego, wywierając określone w nim skutki prawne – tzn. skutki z nim związane, powstałe zaś na jego podstawie stosunki prawne itp. miały oparcie w prawie. „Akt taki nie jest nieważny od samego początku, ale jest uznany za wadliwy (wzruszalny)²⁵. Z. Banaszak stwierdza słusznie, że „W myśl art. 190 ust. 3 Konstytucji Trybunałowi przysługuje w istocie swoboda oceny, czy w rozpoznawanej przez niego sprawie konieczne lub co najmniej celowe jest odroczenie wejścia w życie wyroku, czy też będzie on skuteczny *ex tunc* lub *ex nunc*. Sam TK nie wypracował w tym względzie przejrzystych reguł²⁶. Trafnie zatem P. Radziejewicz stwierdza, że „Na gruncie obowiązującej regulacji konstytucyjnej Trybunał nie dysponuje kompetencją, aby odwrócić akt wejścia w życie ustawy oraz znieść wywołane przez to zdarzenie i fakt późniejszego obowiązywania ustawy skutki prawne. Trybunał może stwierdzić niezgodność przepisu z Konstytucją, który następnie (*ipso iure*) zostaje uchylony z systemu prawa z dniem publikacji wyroku w dzienniku urzędowym albo upływem tzw. okresu odroczenia (art. 190 ust. 3 Konstytucji). Stwierdzenie niezgodności przepisu nie powoduje jednak – samo przez się – skutku jego nieważności czy

²³ A. Mączyński, J. Podkowiak, (w:) M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja RP. Tom II, s. 1208.

²⁴ M. Ziółkowski, Skutki czasowe wyroków Trybunału Konstytucyjnego (w świetle orzecznictwa SN i TK), Europejski Przegląd Sądowy 2012, nr 4, s. 12.

²⁵ Z. Banaszak, Skutki prawne pod względem czasowym orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego w stosunku do aktu prawnego uznanego za niekonstytucyjny, Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego 2014, nr 5, s. 12.

²⁶ *Ibidem*, s. 13.

»bezprzedmiotowości«²⁷. Potwierdzeniem powyższego jest art. 190 ust. 4 Konstytucji RP umożliwiający wznowienie postępowania. Wynika bowiem z niego możliwość wzruszenia zapadłego orzeczenia, a więc *a contrario* wyrok negatywny TK nie powoduje sam przez się utraty mocy orzeczenia. Powyższe znajduje także potwierdzenie w orzecznictwie, gdzie stwierdza, że „Stosownie art. 190 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego mają moc powszechnie obowiązującą i są ostateczne. Utrata mocy obowiązującej przepisu z powodu jego niezgodności z Konstytucją co do zasady winna oznaczać, że przepis ten nie może być stosowany, poczynając od daty jego uchwalenia. Wyrok zatem Trybunału ma generalnie skutki retroaktywne, a przez to zachodzi konieczność ponownego rozpoznania sprawy z pominięciem już niekonstytucyjnego przepisu. Uprawnionym jest przy tym twierdzenie, iż w orzecznictwie Sądu Najwyższego wyraźnie przeważa pogląd o skuteczności *ex tunc* wyroków Trybunału Konstytucyjnego”²⁸.

Powyższe stanowisko warto rozważyć na tle składanych przez obrońców wniosków o przyznanie wynagrodzenia uzupełniającego w oparciu o art. 626 § 2 k.p.k. Przepis ten stanowi, że jeżeli w orzeczeniu wymienionym w § 1 nie zamieszczono rozstrzygnięcia o kosztach, jak również, gdy zachodzi konieczność dodatkowego ustalenia ich wysokości lub rozstrzygnięcia o kosztach postępowania wykonawczego, orzeczenie w tym przedmiocie wydaje odpowiednio sąd pierwszej instancji, sąd odwoławczy, a w zakresie dodatkowego ustalenia wysokości kosztów także referendarz sądowy właściwego sądu. Odnosząc powyższe rozważania do tej kwestii, należy wskazać, że nie zachodzą w tej sytuacji przesłanki z tego przepisu, a w szczególności brak jest „konieczności dodatkowego ich ustalenia”. Skoro bowiem w dacie orzekania o tym wynagrodzeniu przepisy rozporządzenia co do stawek z urzędu korzystały z domniemania zgodności z Konstytucją RP, to wyrok SK 78/21 nie powoduje wzruszenia postanowienia sądu wydanego w tym przedmiocie przed wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego. Potwierdził to Sąd Najwyższy wskazując, że „Przepis art. 626 § 2 k.p.k. określa sytuacje, kiedy może zostać wydane »uzupełniające« orzeczenie w przedmiocie kosztów postępowania. (...) Natomiast konieczność taka nie zachodzi w stosunku do kosztów pominiętych przez sąd we wcześniejszym orzeczeniu. (...) Co więcej, w trybie art. 626 § 2 k.p.k. nie jest dopuszczalne korygowanie błęd-

²⁷ P. Radziejewicz, Nieważność jako skutek wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sferze stanowienia prawa, *Kwartalnik Prawa Publicznego* 2012, nr 1, teza nr 1, dostęp LEX.

²⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 9 lipca 2019 r., sygn. III AUa 232/19, LEX nr 2781440.

nego wyliczenia kosztów ani tym bardziej modyfikacja zasad ich ponoszenia”²⁹. Jednocześnie w cytowanym postanowieniu SN stwierdził, że właściwą podstawą do konwalidacji orzeczenia jest wznowienie postępowania. Na tle jednak art. 190 ust. 4 Konstytucji w orzecznictwie wyrażane są różne stanowiska. Przykładowo Sąd Apelacyjny w Lublinie stwierdził, że „Pojęcie »wznowienia postępowania«, o którym mowa w art. 190 ust. 4 Konstytucji, ma szerokie znaczenie, gdyż dotyczy przepisów »właściwych dla danego postępowania«, a zatem obejmuje wszelkie instrumenty proceduralne, których wykorzystanie umożliwia przywrócenie stanu konstytucyjności orzeczeń wydanych na podstawie aktu normatywnego, uznanego późniejszym orzeczeniem Trybunału za niezgodny z Konstytucją. Obejmuje zatem wszelkie środki prawne, pozwalające na ponowne rozstrzygnięcie sprawy, według stanu prawnego obowiązującego już po wyeliminowaniu niekonstytucyjnych przepisów. Takim środkiem prawnym jest przeprowadzenie ponownie postępowania w trybie art. 114 u.e.r.f.u.s.”³⁰ Trzeba jednak dodać, że orzeczenie to dotyczy sprawy ubezpieczeniowej i sąd ten odnosi się do specyfiki postępowania ubezpieczeniowego. Bardziej trafne jest stwierdzenie, że „Pojęcie »wznowienia postępowania«, o którym mowa w art. 190 ust. 4 Konstytucji ma szersze znaczenie niż pojęcie »wznowienia« w sensie technicznym, przewidziane w odpowiednich procedurach regulowanych w ustawach i obejmuje wszelkie instrumenty proceduralne stojące do dyspozycji stron, organów i sądów, wykorzystanie których umożliwia przywrócenie stanu konstytucyjności orzeczeń”³¹. W tej zaś kwestii art. 540 § 2 k.p.k. przewidujący możliwość wznowienia postępowania dotyczy postępowania głównego, a nie orzeczeń pobocznych, a takim niewątpliwie jest rozstrzygnięcie o wynagrodzeniu obrońcy (pełnomocnika) z urzędu. W tej sytuacji wydaje się, że obrońcy pozostaje możliwość dochodzenia swoich roszczeń na podstawie art. 417¹ § 1 k.c., w którym musi wykazać powstanie szkody na skutek wydania aktu normatywnego niezgodnego z Konstytucją.

5. Zakończenie

Podsumowując powyższe rozważania, należy dojść do wniosku, że skutki wyroku Trybunału Konstytucyjnego wynikające z wyroku w sprawie

²⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2023 r., sygn. V KK 4/21, niepubl.

³⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 10 czerwca 2020 r., sygn. III AUa 137/20, LEX nr 3042957.

³¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 24 kwietnia 2020 r., sygn. III AUa 1786/19, LEX nr 3334522.

SK 78/21 są daleko bardziej idące niż wynika to z samej sentencji orzeczenia. Otóż w praktyce prowadzi to do wniosków, że poczynając od opublikowania tego wyroku, orzekając o wynagrodzeniu obrońcy (pełnomocnika) działającego z urzędu, sąd powinien stosować stawki wynikające jak dla pełnomocnika z wyboru. Co więcej, tak samo należy postępować w stosunku do adwokata lub radcy prawnego, ponieważ stawki te zostały ukształtowane tak samo. Dodatkowo należy dojść do wniosku, że brak jest obecnie podstaw do podwyższania wyższej stawki dla obrońcy (pełnomocnika) o należny podatek VAT, co przewiduje § 4 ust. 3 rozporządzenia w sprawie stawek z urzędu. Prowadziłoby to do nieuzasadnionego premiowania strony działającej z urzędu, zaś właśnie nieuzasadnione różnicowanie wynagrodzenia strony z urzędu w stosunku do strony z wyboru było przyczyną stwierdzenia niekonstytucyjności zaskarżonych przepisów. W tym zakresie wymaga to wyraźnego uregulowania w rozporządzeniu. Kolejną kwestią jest stwierdzenie, że brak jest podstaw dla uwzględniania wniosków stron o przyznanie wynagrodzenia uzupełniającego w stosunku do rozstrzygnięć zapadłych przed wydaniem wyroku Trybunału ws. SK 78/21. Nie znajduje tu zastosowania art. 626 § 2 k.p.k. ani przepisy dotyczące wznowienia postępowania. Stronie pozostaje ewentualnie droga roszczeń cywilnych, co pozostaje poza ramami tego artykułu.

Bibliografia

Literatura

1. Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2010.
2. Banaszak Z., Skutki prawne pod względem czasowym orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego w stosunku do aktu prawnego uznanego za niekonstytucyjny, *Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego* 2014, nr 5.
3. Gutowski M., Bezpośrednie stosowanie Konstytucji w orzecznictwie sądowym, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 2018.
4. Hauser R., Trzeciński J., *Prawotwórcze znaczenie orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego*, Warszawa 2010.
5. Mączyński A., Podkowik J., (w:) Safjan M., Bosek L. (red.), *Konstytucja RP. Tom II. Komentarz. Art. 87–243*, Warszawa 2016.
6. Naleziński B., (w:) Tuleja P. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2021.

7. Radziejewicz P., Nieważność jako skutek wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sferze stanowienia prawa, *Kwartalnik Prawa Publicznego* 2012, nr 1.
8. Ziółkowski M., Skutki czasowe wyroków Trybunału Konstytucyjnego (w świetle orzecznictwa SN i TK), *Europejski Przegląd Sądowy* 2012, nr 4.

Akty prawne

1. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu, *Dz. U. z 2015 r., poz. 1801*.
2. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 października 2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu, *tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 18*.
3. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie, *Dz. U. z 2015 r., poz. 1800*.
4. Ustawa z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym, *tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 2393*.

Orzecznictwo

1. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 kwietnia 2023 r., sygn. SK 85/22, OTK-A 2023, nr 41.
2. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 grudnia 2022 r., sygn. SK 78/21, OTK-A 2023, nr 20.
3. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 kwietnia 2023 r., sygn. SK 53/22, OTK-A 2023, nr 49.
4. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 kwietnia 2020 r., sygn. SK 66/19, OTK-A 2020, nr 13.
5. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 października 2017 r., sygn. K 1/17, OTK-A 2017, nr 79.
6. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2016 r., sygn. V CSK 377/15, LEX nr 2025769.
7. Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 grudnia 2022 r., sygn. S 2/22, OTK-A 2023, nr 21.
8. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 9 lipca 2019 r., sygn. III AUa 232/19, LEX nr 2781440.

9. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2023 r., sygn. V KK 4/21, niepubl.
10. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 czerwca 2023 r., sygn. I CSK 1623/23, LEX nr 3575079.
11. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 10 czerwca 2020 r., sygn. III AUa 137/20, LEX nr 3042957.
12. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 24 kwietnia 2020 r., sygn. III AUa 1786/19, LEX nr 3334522.

Consequences of the judgment of the Constitutional Tribunal in case SK 78/21 for adjudicating the remuneration of a public defender in criminal cases

Abstract

The article discusses the issue of remuneration for a defense attorney and a public prosecutor in criminal cases. In its judgment on the case SK 78/21, the Constitutional Tribunal declared two provisions of the Regulation on the State Treasury, which bear the costs of unpaid legal assistance provided by an ex officio lawyer, as unconstitutional. This raises doubts regarding the correct adjudication on the remuneration of a defense attorney acting ex officio. This particularly applies to the application of other provisions in this regulation and the parties' requests for additional remuneration.

Key words

Ex officio defense, lawyer's fees, court costs.